

*El gran captiveri
de Menorca o la
seva dependència
financera del
Principat. Estat de
la qüestió*

Jordi Morelló Baget

Universitat de les Illes
Balears

Mayurqa
(2003), 29:
329-339

EL «GRAN CAPTIVERI» DE MENORCA O LA SEVA DEPENDÈNCIA FINANCERA DEL PRINCIPAT. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Jordi Morelló Baget

RESUMEN: Basándose en la bibliografía disponible hasta el momento, el propósito de este artículo es presentar un estado de la cuestión sobre la dependencia financiera contraída en Menorca a través de las emisiones de deuda pública a largo plazo («censals») a favor de acreedores barceloneses, a imagen y semejanza de lo ocurrido en Mallorca. Precisamente, la revisión de algunos pactos o concordias establecidas con los acreedores en el siglo XV le permite al autor establecer una serie de comparaciones con el caso mallorquín, con el cual presenta, aunque con un cierto desfase cronológico, muchos paralelismos.

PALABRAS CLAVE: deuda pública, finanzas, municipio, Menorca.

ABSTRACT: Based on the bibliography of works that is currently available, the purpose of this paper is to outline the situation vis-à-vis the state of financial dependency incurred in Minorca as a result of a long-term public debt (*censals*) that was formalized with creditors in Barcelona, in a process similar to one which occurred in Mallorca. By reviewing certain agreements or pacts made with creditors in the 15th century, the author makes a series of comparisons with the Mallorcan case, which shares many parallel features despite a certain chronological difference.

KEY WORDS: public debt, finances, municipality, Minorca.

Com Mallorca, també Menorca va quedar captivada per forts lligams de dependència envers la capital del Principat, de resultes de les emissions de rendes realitzades a favor de creditors barcelonins.¹ En un tema com aquest hi ha una sèrie de qüestions que convindria d'anar clarificant. Així, seria primordial conèixer les causes de l'endeutament illenc o, més en concret, a partir de quan i per quins motius es van fer emissions de censals a Barcelona?, quins catalans (barcelonins) invertiren en aquestes rendes —cosa que els donà dret a cobrar anualment pensions de censals de la Universitat

¹ Barcelona fou l'epicentre del deute públic de molts municipis catalans i d'altres institucions públiques, tal com ha exposat recentment P. VERDÉS, «Barcelona, capital del mercat del deute públic català (s. XIV-XV)», *Seminari d'Història de Barcelona: El món del crèdit a la Barcelona baixmedieval*, en premsa. L'estudi dels censalistes catalans ha estat en el punt de mira de les recerques que hem endegat darrerament: J. MORELLÓ, «El deute exterior mallorquí. Els creditors catalans a partir de l'estudi d'un capbreu de censals del segon quart del segle XV», *Mayurqa*, 28 (2002), pàg. 249-69; ID. «Mallorca i la seva dependència financera del Principat (segles XIV-XV): Estudi dels censalistes catalans», *Anuario de Estudios Medievales*, 33/1 (2003), pàg. 119-69; ÍD. «Els creditors barcelonins del deute públic de Mallorca», *Seminari d'Història de Barcelona* cit., en premsa.

de Menorca— i quin fou el procés que experimentà aquest endeutament (i fins a quin punt es pot comparar amb el que succeí a Mallorca)?, com influïren en tot aquest procés les relacions establertes amb l'illa major?, com s'efectuà el pagament d'aquestes pensions foranes, existí algun síndic desplaçat a Barcelona o altres agents encarregats de pagar les dites pensions a la Ciutat Comtal?, quins acords foren subscrits amb aquest col·lectiu de creditors per intentar alleujar la càrrega censal i quins resultats es van obtenir?... Ara per ara és difícil de poder donar resposta plenament satisfactòria a totes les qüestions plantejades. Amb tot, a partir de les fonts documentals publicades i d'alguns estudis sobre temes menorquins, podem obtenir algunes informacions en relació amb el tema que ens interessa, si més no de cara a esbossar un quadre general de la situació fins allà on sigui possible, tot i que cal ser conscients de les considerables limitacions que aquesta empresa comporta en el cas de Menorca, atesa la destrucció dels arxius locals d'època medieval.²

El nostre propòsit passa, en primer terme, per intentar reordenar la documentació dispersa que es relaciona amb aquesta problemàtica per tal de poder copsar millor alguns aspectes tocants al procés d'endeutament endegat en aquella illa. Per aquesta via, esperem oferir a qualsevol estudiós menorquí que estigui mínimament interessat en aquests temes una visió aproximativa d'un problema molt generalitzat que és susceptible de ser comparat i/o contrastat, per no anar més lluny, amb el que succeí a Mallorca.

A priori, no creiem que el cas de Menorca hagi de diferir gaire d'altres situacions que coneixem dels territoris de la Corona d'Aragó. Això no treu de banda certs condicionants o particularitats de l'àmbit balear. Atès el caràcter sucursalista de l'illa, la Universitat de Menorca es veuria empenya a seguir una travessia similar a la de Mallorca. Sortosament, cada vegada es va coneixent més quin fou l'esforç fiscal reclamat a Menorca des de l'illa major; així, en totes les obligacions contretes pel Regne de Mallorca, a l'illa menor li corresponia satisfer una part alíquota que fou fixada i regulada pel pacte establert el 1368.³ Com en el cas també de Mallorca, la situació d'endeutament abastava tot el conjunt de l'illa, és a dir, tots els municipis que s'aplegaven sota el paraigua de la Universitat General, encara que en primera instància afectés Ciutadella, considerada la seu del dit organisme supramunicipal.

1. LES DEMANDES DE LA MONARQUIA COM A TELÓ DE FONS

D'entrada, tot apunta al fet que van ser, en primer terme, les demandes de la monarquia les que van impulsar el procés d'endeutament per la via censal (crèdit a llarg

² Algunes de les principals referències bibliogràfiques tingudes en compte són: M. L. SERRA; G. ROSSELLÓ i J. A. ORFILA. *Historia de Menorca. I: De los orígenes al final de la Edad Media*, Maó, 1977; A. M. ARAGÓ; R. CONDE, *El Llibre Vermell de Ciutadella. Catàleg dels seus documents*, Barcelona, 1977; M. RIU, «Antiguos privilegios e instituciones de Menorca», *Mayurqa*, 22/2 (1989), pàg. 503-516; M. PERELLÓ, *Menorca a l'època de Pere el Cerimoniós*, Menorca, 1986, i els diferents treballs de recopilació documental de Ramon Rosselló, que anirem citant en el moment oportú. Així mateix, també interessa tenir en compte els articles d'Andreu MURILLO, «Pressió fiscal i altres pressions econòmiques i extraeconòmiques de finals del segle XVI», *VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca, pàg. 313-342, amb inclusió d'un apartat titulat, justament, «Els censalistes de Barcelona», i de Miquel A. Casasnovas, «Finances i fiscalitat de la Universitat General de Menorca (segles XVI-XVII)», *Actes del III Congrés Internacional d'història local de Catalunya* (Barcelona, 17-18 de novembre de 1995), Barcelona, 1996, pàg. 223-232.

³ Concretament, Menorca hauria de contribuir en un 4% en tots els subsidis demanats a partir d'aleshores (el 96% restant corresponia a Mallorca i Eivissa); cf. M. PERELLÓ, *op. cit.*, pàg. 59; P. CATEURA, *Sociedad y Sistema Fiscal del Reino de Mallorca (1360-1400)*, Mallorca, 2003, pàg. 89.

termini), i en particular des de l'època de Pere el Cerimoniós, de resultes de les necessitats plantejades per la política bèl·lica d'aquest monarca.⁴

Per fer front als forts donatius de la monarquia, calia manllevar molts diners, cosa que obligava a cercar prestamistes que fossin capaços d'oferir capitals suficientment elevats, però a Menorca hi devia haver pocs prestamistes o poques persones disposades a invertir en aquestes rendes,⁵ de manera que com a Mallorca, calgué anar a cercar creditors al Principat (això s'hauria pogut fer a través dels mateixos síndics mallorquins que acudiren a la Ciutat Comtal a negociar el deute públic en nom del regne insular). Ara per ara, el primer testimoni documental que tenim (esperem que se'n puguin trobar de més anteriors) és en una autorització concedida pel dit rei el 1382 als jurats de Menorca perquè poguessin vendre censals i violaris a fi de redimir altres censals més onerosos que es feien a barcelonins.⁶ Com es veu, el procés d'endeutament envers Barcelona ja venia d'abans, i de fet caldria retrocedir fins com a mínim a la dècada de 1360 (en el període immediatament posterior a la guerra contra Castella) o fins i tot abans.⁷

El document de 1382 també és interessant pel fet de ser exponent del mateix procés observat en altres llocs, com era l'emissió de noves rendes per poder-ne cancel·lar d'altres que tenien estipulades un tipus d'interès major (a l'època: un menor for). Aquesta mateixa voluntat tornava a fer-se explícita en una altra llicència donada per Martí I el 1397.⁸

Des de 1367 hi ha registrades diverses llicències reials que donaven facultat al municipi per carregar censals i violaris (en alguns casos fins a determinades sumes de diners, tal com indicarem més avall), cosa que es continua registrant en temps de Joan I. Generalment els motius al·legats per poder realitzar aquestes emissions es relacionen amb demandes de la monarquia: per tal de subvenir al donatiu de 120.000 florins a què s'obligà el Regne de Mallorca (1367); per l'ajut votat a les Corts de Montsó (1376); pagar al rei 2.000 rals d'or que li havien estat concedits (1378); per una altra concessió, sense especificar més (1389); i, finalment, per l'expedició a Sardenya (1393). Òbviament, això només seria una mostra molt parcial de tots els donatius que hauria calgut satisfer en aquella època.⁹ A banda, si es fa referència a despeses d'altra mena, aquestes semblen ocupar un segon pla, llevat potser de les fortificacions i la defensa de l'illa, que també fou un tema de preocupació bastant freqüent a l'època de referència.

⁴ Sobre això, convé tenir presents els diferents treballs realitzats per Manuel Sánchez; recentment, alguns d'aquests treballs han estat recopilats en una obra de conjunt: M. SÁNCHEZ, *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV*, Barcelona, 2003.

⁵ Els possibles factors explicatius d'aquest fenomen també serien extrapolables al cas de Menorca; vegeu J. MORELLO, «El deute exterior mallorquí», cit., pàg. 253-54; ID. «Mallorca i la seva dependència financera», cit., pàg. 122-25.

⁶ Cf. A. M. ARAGÓ; R. CONDE, *El Llibre Vermell...*, doc. núm. 319; també regestat per M. PERELLÓ, *op. cit.*, pàg. 157.

⁷ Recordem que la primera emissió de deute públic a Mallorca tingué lloc el 1355 i l'any següent es produïren les primeres emissions al Principat; cf. P. CATEURA, *La trentena esgarriadora: Guerra i fiscalitat (el Regne de Mallorca, 1330-1357)*, Mallorca, 2000, pàg. 97 i seg. Òbviament, les demandes que justificaren aquestes primeres emissions a Mallorca també afectaven les illes adjacents. La liquidació del deute s'havia de fer a través del que es recaptés de les impositcions (ajudes): sobre això, vegeu els dubtes presentats pels jurats de Menorca al lloctinent de Mallorca: *ibidem*, pàg. 100-101.

⁸ Cf. A. M. ARAGÓ; R. CONDE, *El Llibre Vermell...*, doc. núm. 411.

⁹ Si més no, Maria Perelló, en el seu estudi, esmenta alguns altres donatius; cf. M. PERELLÓ, *op. cit.*, pàg. 57-59.

Com hem dit, el fet de manllevar per la via censal va estar sotmès a certes limitacions per part de la monarquia. A la taula que inserim a continuació, tenim exposades les sumes màximes permeses per manllevar a la Universitat de Menorca, bé s'indiqui en sous (barcelonins) o bé en florins:

Any	Quantia màxima autoritzada
1378	fins a 35.000 s.b. (doc. núm. 288 / Llibre Vermell)
1382	fins a 2.000 florins (doc. núm. 319 / Llibre Vermell)
1390	fins a 4.000 s.b. o 6.000 sous menuts de Mallorca (doc. núm. 363 / Llibre Vermell)
1393	fins a 2.500-3.000 florins (doc. núm. 391-392 / Llibre Vermell)
1401	fins a 650 florins (ACA, C, reg. 2265, f. 30v.) ¹⁰

En el supòsit que tot això s'hagués portat a la pràctica com era previst, hauria pogut reportar al municipi entre 6.000-6.500 lliures. Quina part d'aquesta suma s'hauria obtingut a Barcelona? Impossibile de saber-ho, de moment. Fos com fos, tanta insistència a posar límits a la quantitat de diners que la Universitat podia manllevar denota una gran preocupació de la monarquia (a Menorca potser més que en altres llocs) per tal d'impedir que la situació es descontrolés, per les conseqüències o repercussions negatives que pogués tenir damunt l'illa, tant a nivell econòmic com demogràfic. En tot cas, com deia M. Lluïsa Serra, la situació econòmica (financera, diríem nosaltres) ja aleshores, en el trànsit dels segles XIV-XV, amenaçava de fer-se insostenible.¹¹

Com en el cas de Mallorca, el deute exterior menorquí, tant si fou originat a partir de censals carregats a la veïna Mallorca com a Barcelona, provocava elevades despeses que serien molt menors en el cas d'efectuar aquests mateixos pagaments a persones de Menorca. Precisament, en una carta de 1416 s'al·ludia als grans salaris i despeses que costava a la Universitat de Menorca el pagament de les pensions de censals.¹²

2. LA IDENTIFICACIÓ DELS CENSALISTES CATALANS: UNA QÜESTIÓ PENDENT

A manca de capbreus de censals o d'altra documentació que pugui sortir a la llum en un futur, la identificació dels creditors catalans de Menorca esdevé ara per ara una empresa molt poc fructífera. Per començar, voldríem saber quants creditors (forans o no forans) hi havia i com evolucionà el seu nombre al llarg de l'època considerada. Un altre aspecte igualment necessari seria identificar, si no tots, almenys alguns dels rendistes més importants. Molt probablement, d'entre el col·lectiu de creditors catalans sortien molts noms repetits respecte de la llista de censalistes de Mallorca que hem donat a conèixer en els nostres treballs, però les fonts ara per ara consultables a penes aporten res en aquest sentit. Per tant, caldria seguir indagant sobre altres fonts d'informació (pensem en l'ACA, per descomptat o, més en general, en els arxius barcelonins).

En l'actual avinentesa, tan sols podem esmentar alguns noms, com seria el cas de Pere Torrents, ciutadà de Barcelona, a qui la Universitat de Ciutadella satisfesia alguns

¹⁰ Document regestat per R. ROSSELLÓ, *Aportació documental a la història de Menorca: el segle XV*, Menorca, 1982, pàg. 89.

¹¹ Cf. M. L. SERRA; G. ROSSELLÓ i J. A. ORFILA, *Història de Menorca*, pàg. 262.

¹² Cf. R. ROSSELLÓ, *Aportació documental...*, pàg. 89.

censals. De 1408 és una lletra de canvi en què es veu involucrat aquest barceloní «qui està al carrer dels mercaders».¹³ Com a intermediari en aquesta operació s'esmenta Bernat Portal, el qual pensava invertir en la compra de llana, i es comprometé amb els jurats ciutadellencs a transferir certa quantitat a un agent italià (Niccolò), que feia estada a Mallorca, per tal que fes «bon compliment» al dit Torrents. La quantitat transferida per aquesta via era de 950 florins, una suma de diners prou alta per pensar que més aviat es tractava d'una amortització de capital que del pagament d'una simple pensió. El fet ens mostra, per altra banda, la interrelació que es donava entre els assumptes públics i els privats, i com d'alguna manera les relacions mercantils estaven darrere el món del crèdit i del moviment de capitals entre les illes, i entre aquestes i el Principat.

Per altra banda, ens consta que un tal Pere Torrent, també ciutadà de Barcelona (el mateix d'abans?) prestà el 1401 a la Universitat de Mallorca 600 lliures (al 8,33%), raó per la qual havia de cobrar una pensió de 50 lliures l'1 de setembre de cada any. Aquest cas podria ser exponent del grapat de coincidències que creiem existents entre els respectius creditors barcelonins de Mallorca i de Menorca. Al seu torn, hi havia creditors de Menorca que eren mallorquins, però tampoc no estem en condicions d'esbrinar, des d'un punt de vista diacrònic, si n'hi havia més la proporció de catalans i de mallorquins.¹⁴

En el grup dels creditors barcelonins n'hi hagué un de força destacat: Guillem de Santcliment, que fou governador de Menorca des del 1467. Com a tal hauria pogut pressionar la Universitat a favor dels seus interessos particulars o del col·lectiu al qual pertanyia.^{14 bis}

3. INTENTS PER REDREÇAR LES FINANCES

Com a Mallorca, al llarg del segle XV calgué establir alguns pactes amb els censalistes forans. Segons Andreu Murillo, en temps del governador Galceran de Requesens (1439-1442) —personatge ben conegut per la historiografia per haver impulsat la reforma municipal a l'illa amb la introducció de la insaculació—, es va establir un acord amb els creditors de fora.¹⁵ L'acord al qual al·ludeix aquell autor és la famosa sentència arbitral coneguda amb el nom del dit governador.¹⁶ Atenent la delicada situació de les finances de la Universitat a causa del gran nombre de censals que calia satisfer aleshores, es dictaren diverses mesures que convé rememorar, almenys pel que fa a aquells aspectes que toquen de prop el tema que tractem aquí —seguim l'exposició que en va fer en el seu moment la historiadora M. Lluïsa Serra—: doncs bé, la sentència primigènia, que data del 10 de novembre de 1439 (a posteriori s'hi van afegir fins a cinc correccions) disposava l'establiment d'una talla de 800 lliures per tal de pagar el deute censal, tota vegada que es destinaria el romanent, segons sembla, d'altres recaptacions (talles?) per pagar els deutes

¹³ La notícia es troba a C. CUADRADA, *La Mediterrània, cruïlla de mercaders (segles XIII-XV)*, Barcelona, 2001, pàg. 222.

¹⁴ El 1393 Joan I eximia els jurats de Menorca de l'obligació de destinar certa quantitat a la redempció d'un censal que era satisfet a Mallorca, per tal de poder cobrir altres necessitats del municipi; cf. A. M. ARAGÓ; R. CONDE, *El Llibre Vermell...*, doc. núm. 388.

^{14bis} Esmentat per F. SABATÉ. «Corona de Aragón», *La época medieval: administración y gobierno*, Madrid, 2003, pàg. 370.

¹⁵ Cf. A. MURILLO, «Pressió fiscal...», pàg. 315.

¹⁶ Cf. M. L. SERRA, «Establecimiento del régimen de insaculación en Menorca bajo el reinado de Alfonso V», *IV Congreso de la Historia de la Corona de Aragón. 2 (Actas y comunicaciones)*, Barcelona, 1970, pàg. 305-329; M. L. SERRA; G. ROSSELLÓ i J. A. ORFILA, *Historia de Menorca*, pàg. 304.

endarrerits.¹⁷ Referent al clavari, es disposà (cinquena correcció) que pogués exercir durant tres anys —en comptes d'un— per tal com d'aquesta manera tindria temps per nomenar els procuradors que havien de pagar les pensions dels censals, tant a Barcelona com a Mallorca. Aquesta és la primera referència que tenim a l'existència de gestors d'aquesta mena, cosa que no implica que es tractés d'un fet novedós. Finalment, la darrera correcció donada el 1441 retocava un altre cop les anteriors disposicions: així, veient que els deutes de la Universitat eren molt majors del que hom havia cregut al principi, s'ordenà que el que restés de les recaptacions, un cop satisfetes les despeses ordinàries, fos invertit en l'extinció dels deutes contrets fins a la data, a fi que el municipi quedés lliure de la càrrega censal. Com sol ser habitual en aquests casos, el desig distava molt de poder-se complir en la pràctica. Segons M. Lluïsa Serra, no sembla que tals disposicions haguessin tingut cap eficàcia. En suma, la dita sentència fa paleses les dificultats per trobar una solució efectiva a un problema que, lluny de minvar, havia de continuar arrossegant-se durant temps.

El fet és que, passats setze anys des de la confirmació donada pel Magnànim a la sentència de Requesens, cosa que ja ens situa el 1458, la situació era prou alarmant: calia posar-hi remei si no es volia que l'illa es despoblés (com se sap, el tema del despoblament d'aquesta illa va ser motiu constant de preocupació, tot i que no es tractava d'un cas isolat, perquè la mateixa por es fa present en altres localitats que van passar per una situació financera angoixant). Així, hom declarava que les pensions de censals «són multiplicades en tal modo que si per nós [el rei] no.y fos proveït la dita ylla dins breu temps se despoblaria e los íncoles de aquella irien dispersos per lo món».¹⁸ L'illa, certament, havia experimentat una minva de la seva població (de l'ordre del 13%) entre el llarg període comprès entre 1330 i 1459, quan es registren poc més de 4.600 focs, i aquesta tendència a la baixa seguí encara un temps, fins a la represa iniciada a les acaballes d'aquesta centúria.¹⁹ El fet és que hi havia dificultats per poder pagar els censalistes forans, tant els de Barcelona com els de Mallorca. Aquell mateix any, segons sembla, s'arribà a fer una concòrdia amb els creditors barcelonins, per la qual es procedia a la reducció dels censals que percebien a raó de 24.000 sous per mil (4,16%); a banda d'això, s'haurien de pagar totes les pensions degudes en el termini de quatre anys. Naturalment, podríem avaluar molt millor la gravetat de la situació si sabéssim quantes pensions restaven per pagar i què significava en relació amb el total del deute censal, o en relació també amb el pressupost financer de la Universitat. Però tot això és demanar massa.

Per altra banda, el rei exhortava els creditors mallorquins a adherir-se a aquestes reduccions, de la manera com havien estat pactades amb els barcelonins. Com en altres situacions de la mateixa índole, s'intentava que tots els censalistes estiguessin en igualtat de condicions —pels possibles greuges comparatius que se'n podien derivar—, però això només es podia aconseguir a través de negociacions separades amb cada grup. Ignorem, per altra banda, si l'adhesió dels altres grups de censalistes era una condició *sine quan non*

¹⁷ En l'avenir si quedaven romanents, també havien de ser invertits en pagaments de censals o, més en general, en despeses ordinàries, però posteriorment es deixà tal com era en un principi.

¹⁸ El document, localitzat a ACA, C, reg. 3423, fol. 7v, fou regestat per R. ROSSELLÓ, *Aportació documental...*, pàg. 16.

¹⁹ De 5.319 focs (el 1330) es passà a 4.638 focs (el 1459) i a 3.167 focs (el 1475); aquestes i altres dades estadístiques són exposades per Andreu Murillo en la introducció al treball de R. ROSSELLÓ *La revolta menorquina contra Joan II (1463-1472). Aportació documental a la història medieval de Menorca*, Menorca, 1981, pàg. 11; també M. MOLL «Menorca en el siglo XV», dins AA.VV. *Historia de las Baleares*, IV, Palma de Mallorca, 1989, pàg. 516.

per poder validar els pactes subscrits amb els barcelonins. L'octubre de 1460 el rei ordenava al seu lloctinent general del Regne de Mallorca (mossèn Vidal Castelladoriz i de Blanes) que aplegués tots els creditors insulars, tant els de Mallorca com també els de Menorca, per tal d'intentar persuadir-los de la conveniència de signar uns pactes com els establerts amb els creditors barcelonins.²⁰

No sabem fins a quin punt s'exagerava en el quadre tan desolador que es dibuixava de l'illa en aquell moment. Si més no, es podia presentar una situació molt més dramàtica del que realment era, per tal com eren planys destinats a aconseguir la commiseració d'uns creditors que vivien, allunyats dels problemes insulars. En qualsevol cas, sembla fora de dubte que la situació financera devia ser bastant crítica, ja que, a banda del problema censalístic, s'indica coetàniament un deute contret pel municipi illenc d'unes 40.000 lliures («axí per cambis com per contractes de forments, lanes, formatges, pellams e anyins»);²¹ En el mateix document es diu que «los crehadors censalistes residents en Barchinona, vehents la desolació e quasi total destrucció e depopulació de la dita illa, e per conservació de llurs censals, han feta certa reducció dels dits censals segons en los capítols etc.». En els termes en què això era expressat, semblaria que aquests creditors s'havien compadit de la situació dels illencs. Potser no seria ben bé així, ja que aquests només procuraven pels seus interessos egoistes, sabedors, a més, que, abans de perdre les rendes que percebien, calia afluixar un poc. Sigui com sigui, el fet és que els creditors barcelonins van estar disposats a acceptar una rebaixa —abans i tot que els seus homòlegs mallorquins— de les pensions que cobraven en aquella illa. Els capítols als quals es fa al·lusió en aquella carta havien estat confirmats pel mateix rei (Joan II) el 8 d'agost del mateix any:²² malgrat el regest que s'ha fet del document, on s'invoca els creditors de forma genèrica, sembla que devia referir-se només als barcelonins, ja que, altrament, no s'explicaria el sentit de la carta donada uns mesos després pel rei sobre els contactes que calia endegar amb els creditors insulars per tal d'aconseguir una rebaixa idèntica de les seves pensions, o sigui, del 4,16%. No sabem si això era la primera vegada que succeïa o si, pel contrari, podríem trobar precedents d'algunes altres reduccions practicades amb anterioritat.

L'acord de 1458 no degué servir per solucionar els problemes, de manera que calgué passar de la via de la concòrdia a la via arbitral. Així, segons Andreu Murillo, el 1460 el rei dictà una sentència entre la Universitat General de Menorca i els creditors de Barcelona. Hom feia avinent el retard en el pagament de les pensions i la impossibilitat d'amortitzar els censals, per la qual cosa s'acordà de rebaixar a la meitat el rèdit del 8% —segons la taxa anotada pel dit autor— i garantir el pagament de les pensions a partir de la recaptació d'alguns impostos. També s'instituí un clavari que seria nomenat pels mateixos censalistes, el qual havia de destinar 500 lliures a sufragar les despeses de la Universitat General, a banda del seu salari i del pagament de les pensions. Hom també volgué assegurar-se l'amortització de censals destinant-hi un mínim de 800 lliures del romanent que pogués quedar. Com es veu, el cas que ens ocupa reproduceix fins a cert punt els termes estipulats a Mallorca a través dels pactes signats a la primera meitat del segle XV (especialment pel que es refereix a la Concòrdia de Barcelona de 1430), així pel que fa a reduccions, distribució de quanties (una per amortitzar, una altra per cobrir les despeses pròpies de la institució...), o també pel que fa al nomenament d'un clavari per part dels

²⁰ Cf. R. ROSSELLÓ, *Aportació documental...*, pàg. 25.

²¹ Cf. R. ROSSELLÓ, *Aportació documental...*, pàg. 25.

²² Cf. A. M. ARAGÓ; R. CONDE, *El Llibre Vermell...*, doc. núm. 441.

mateixos censalistes, la qual cosa dóna idea d'un control molt directe sobre les finances municipals i, a més, depassa els límits del que era una simple dependència creditícia. En certa manera, era com deixar les finances a les mans dels creditors, que és el que també succeï en altres llocs on la situació d'endeutament arribà a nivells insostenibles.²³ Sens dubte, en el cas que ens ocupa ara es prendria com a model Mallorca (hom coneixeria prou bé quins eren els pactes establerts a l'illa major amb aquell col·lectiu), si bé amb un cert desfasament cronològic.²⁴ Amb tot, en cap moment es pot trobar res que pogués equiparar-se amb la institució o junta de creditors creada a Mallorca al segle XV (la Universal Consignació) per vetllar pel compliment dels pactes i assegurar-se, en definitiva, la percepció de les rendes. Fos com fos, tot plegat seguí per uns viaranyis molt similars al cas mallorquí, la qual cosa també s'evidencia arran dels esdeveniments produïts a Catalunya.

4. EL TRASBALS OCACIONAT PER LA GUERRA CIVIL CATALANA

La guerra civil del Principat (1462-1472) tingué repercussions a Menorca, no sols en el terreny políticomilitar, sinó també en el pla financer.²⁵ A priori, caldria suposar que la situació viscuda a Mallorca arran de la confiscació per part de la reialesa de les rendes que percebien els catalans rebels, també s'hauria viscut, almenys en part, a Menorca, que quedà dividida en dos àmbits enfrontats: Ciutadella, que mantingué la fidelitat a Joan II, i Maó, que passà a donar suport a la Generalitat de Catalunya. Justament, la reparació de les muralles de Ciutadella —durant el seu setge— s'hauria finançat a partir dels censals confiscats als catalans declarats en rebel·lia.²⁶ Per la part maonesa, atenent les imperioses necessitats bèl·liques que calia cobrir, es plantejà de fer gestions amb els censalistes catalans per a la cessió de les seves pensions.²⁷

Com se sap, la capitulació de Pedralbes (1472), amb la qual es posà fi a la dita contesa bèl·lica, disposà la devolució dels béns i rendes als seus legítims propietaris i la cancel·lació de les transaccions efectuades a favor d'altri. Doncs bé, el febrer de 1473 els consellers de Barcelona escrivien al governador i als jurats de Menorca notificant-los sobre la intenció del rei de cara a propiciar les dites restitucions, de manera que s'haurien de retornar totes les heretats, propietats, els censals i altres béns als seus legítims titulars. A nivell més particular, s'assenyala que els censalistes volien cobrar els censals que rebien

²³ Traslladant-nos a Catalunya, es pot tenir en compte el cas de la ciutat de Tarragona i de la vila de Valls: J. MORELLÓ, «La crisi financera en una vila del Camp de Tarragona: Valls a principis del s. XIV», dins M. SÁNCHEZ (ed.) *Fiscalidad real y finanzas urbanas en la Cataluña Medieval*, Barcelona, 1999, pàg. 219-54; F. CORTIELLA, *Una ciutat catalana a darreries de la baixa edat mitjana: Tarragona*, Tarragona, 1984, pàg. 179-180 (pel que fa a la concòrdia subscripta el 1465).

²⁴ Sobre el cas de Mallorca, qui més coneix el tema és Ricard Urgell; entre els diversos treballs que es poden consultar, citem el següent: R. URGELL «Les finances al Renaixement. La Universal Consignació i les finances de la Universitat de la Ciutat i Regne de Mallorca durant el segle XV», dins P. CATEURA (coord.) *Cicle de conferències: «Hisenda Reial i Finances Municipals (Segles XIII-XIX)»*, Palma, 1999, pàg. 27-45.

²⁵ Sobre el desenvolupament d'aquest conflicte a Menorca, vegeu R. URGELL, *El regne de Mallorca a l'època de Joan II. La guerra civil catalana i les seves repercussions*, Mallorca, 1997, pàg. 129-46.

²⁶ Cf. M. L. SERRA; G. ROSSELLÓ i J. A. ORFILA, *Historia de Menorca*, pàg. 283.

²⁷ Aquesta proposta, referida a 1465, fou postulada pel proclamat rei dels catalans Pere de Portugal; cf. R. URGELL, *El regne de Mallorca a l'època de Joan II...*, pàg. 139.

sobre Menorca.²⁸ No sembla, però, que tals requeriments fossin satisfets immediatament, ni tan sols durant els anys següents. Tres anys després, els consellers barcelonins tornaven a adreçar-se al governador de l'illa insistint en el dret dels censalistes de la ciutat de seguir percebent els censals sobre Menorca com abans de les «passades torbacions», amb la qual cosa es corrobora que s'havien deixat de satisfer les pensions.²⁹

Hom també diferí les pagues degudes als creditors mallorquins, els quals, en una carta adreçada al rei el 1479, demanaven de poder tirar endavant una capitulació que ja havia estat feta (o que estava en curs de fer-se), segons la qual podrien ser satisfets durant 18 anys del que seria obtingut del producte d'algunes noves impositcions així com d'una col·lecta de 500 lliures que es feia cada any (o sigui, la quantia que fou estipulada el 1460). Tots aquests ingressos havien de ser arrendats a un dels majors creditors del dit col·lectiu: el cavaller Perot Pardo. Hom temia, però, que algunes persones de Menorca fessin gestions davant la Cort reial per intentar invalidar la dita capitulació o concòrdia.³⁰ Per tant, no sabem si aquesta interessant proposta tirà endavant. El fet de traspasar una part tan substancial dels ingressos a mans d'una persona aliena al municipi (generalment un creditor) s'inscriu dins un tipus d'operació o maniobra que també s'assajà en altres llocs, com a la ciutat de Mallorca, si bé molt abans, ja a finals del segle XIV.³¹

Amb posterioritat, seguint l'historiador Andreu Murillo, hi hauria altres fites a tenir en compte: com a Mallorca (pragmàtica de Granada, 1499), també a Menorca existeix una pragmàtica promulgada per Ferran el Catòlic no gaire després (1502) amb el propòsit d'alleujar el deute de la Universitat. A mitjan segle XVI, s'arribà a un nou acord pel qual els censalistes de Mallorca i de Barcelona haurien renunciat a percebre una part de les pensions dins un període de deu anys. El problema hauria persistit fins a principis del segle XVII, quan, pel que sembla, es féu liquidació de tots els censals que es pagaven a Barcelona.³² S'hauria acabat d'aquesta manera el «tan gran captiveri» que havien patit els menorquins durant més de dos segles.³³ Cas d'haver estat així, Menorca aconseguí alliberar-se del deute exterior barceloní no gaire dècades després que Mallorca (1580).

²⁸ Document regestat a R. ROSSELLÓ, «La correspondència entre els consellers de Barcelona i Menorca (segles XV-XVI)», *Estudis Baleàrics*, 27 (1987), pàg. 48. L'autor expurgà documents pertanyents a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, de les seccions Cartes Comunes i Lletres Closes.

²⁹ R. ROSSELLÓ, «La correspondència...», pàg. 49.

³⁰ El document en qüestió és a R. ROSSELLÓ, *La revolta menorquina...*, pàg. 50.

³¹ Exposat en el cas de Mallorca (amb referències a d'altres casos de localitats catalanes) al nostre treball: J. MORELLÓ, «Els creditors barcelonins», cit.

³² Cf. A. MURILLO «Pressió fiscal...», pàg. 317. Òbviament, caldria saber si aquest deute exterior fou substituït, almenys parcialment, per deute interior.

³³ L'expressió es troba en un dels documents més tardans (1599) aportats per Andreu Murillo, on es manifestava la necessitat d'«eixir de tan gran cativeri en què estam y tornem en nostra prestina llibertat»; cf. A. MURILLO, «Pressió fiscal...», pàg. 317. D'aquesta manera s'invocava un passat idíl·lic que, sens dubte, caldria fer retrocedir al període anterior al regnat de Pere el Cerimoniós.